

FRANCIS FUKUYAMA

Missnöjets
tid
Den
liberala
erans
slut

fri tanke

Översättning Daniel Helsing

Innehåll

Förord	7
1. Vad är klassisk liberalism?.....	14
2. Från liberalism till neoliberalism.....	31
3. Den själviska individen	42
4. Det suveräna jaget.....	57
5. Liberalismen underminerar sig själv	74
6. Kritiken av rationaliteten.....	92
7. Teknologi, integritet och yttrandefrihet	106
8. Finns det några alternativ?	121
9. Nationell identitet	135
10. Principer för ett liberalt samhälle.....	146
Bibliografi.....	160
Noter	166

Förord

DENNA BOK SYFTAR till att försvara den klassiska liberalismen – eller, om den termen är för historiskt laddad, det som Deirdre McCloskey kallar »human liberalism«.¹ Jag menar att liberalismen är allvarligt hotad runt om i världen i dag; en gång i tiden togs den för given, men nu behöver dess förtjänster än en gång artikuleras och lyftas fram på ett tydligare sätt.

Med »liberalism« avser jag den doktrin som först trädde fram under andra halvan av 1600-talet och enligt vilken lagar, och i slutändan författningar, sätter gränser för statens makt – en doktrin som ledde till skapandet av institutioner med uppgift att säkerställa rättigheterna hos de individer som lever inom statens jurisdiktion. Jag använder inte liberalism i den samtida amerikanska meningen, nämligen som en benämning på politiska ståndpunkter som ligger till vänster om mitten – som vi ska se innebär denna uppsättning ståndpunkter faktiskt ett betydande avsteg från den klassiska liberalismen i vissa avgörande avseenden. Termen syftar inte heller på det som i USA kallas libertarianism, som är en säregen doktrin som bottnar i ett motstånd mot staten som sådan. Jag använder inte heller liberalism i europeisk bemärkelse, där den syftar på partier till höger om mitten som är skeptiska till socialismen. Klassisk liberalism är en paraplyterm som innefattar ett spektrum av politiska ståndpunkter som icke desto mindre har vissa

grundläggande saker gemensamma: den grundläggande tron på vikten av lagar, lika rättigheter och frihet.

Det står klart att liberalismen har varit på tillbakagång de senaste åren. Enligt organisationen Freedom House ökade politiska rättigheter och medborgerliga friheter runt om i världen mellan 1974 och det tidiga 00-talet, men sedan dess och fram till 2021 har de sjunkit stadigt i vad som har kallats en demokratisk lågkonjunktur, eller till och med en depression.²

I etablerade liberala demokratier är det de liberala institutionerna som har attackerats på ett direkt sätt. Ledare som Ungerns Viktor Orbán, Polens Jarosław Kaczyński, Brasiliens Jair Bolsonaro, Turkiets Recep Tayyip Erdoğan och USA:s Donald Trump kom alla till makten via legitima val, och de har använt sina befogenheter för att attackera de liberala institutionerna, inklusive domstolar och rättssystemet, partipolitiskt obundna myndigheter, oberoende media och andra organ som begränsar den verkställande makten enligt ett maktfördelningssystem. Orbán har varit väldigt framgångsrik i att fylla domstolarna med personer som stöder honom och att bibringa huvuddelen av ungersk media under sina meningsfränders kontroll. Trump var inte framgångsrik i sina försök att försvaga institutioner som USA:s justitiedepartement, underrättelsetjänsten, rättsväsendet och de etablerade medierna, men hans intentioner var likartade.

Liberalismen har på senare år inte bara utmanats av populisterna på högerkanten, utan även av en förnyad, progressiv vänsterrörelse. Kritiken från vänsterkanten utvecklades ur en anklagelse – som förvisso var korrekt – om att liberala samhällen inte levde upp till sina egna ideal om lika behandling av alla grupper. Kritiken vidgades över tid och kom att även rikta sig mot liberalismens grundläggande ideal som sådana,

såsom premissen om universell mänsklig jämlikhet, på vilken författningar och liberala rättigheter har vilat; mot det faktum att liberalismen lokaliserar rättigheter hos individer och inte hos grupper; och mot betydelsen av yttrandefrihet och vetenskaplig rationalism som metoder för att nå kunskap. I praktiken har detta lett till en intolerans gentemot perspektiv som avviker från den nya progressiva ortodoxin och till ett bruk av olika typer av social kontroll och myndighetsmakt för att genomdriva denna ortodoxi. Avvikande röster har fördrivits från inflytelserika positioner, och böcker har i praktiken blivit bannlysta – sällan av regeringar utan av mäktiga organisationer som kontrollerar den breda distributionen av böckerna i fråga.

Jag menar att det inte är så att populister på högerkanten och progressiva på vänsterkanten ogillar liberalismen på grund av en fundamental brist i doktrinen. Snarare ogillar de det sätt på vilket liberalismen har utvecklats under de senaste två generationerna. Från slutet av 1970-talet har den ekonomiska liberalismen utvecklats till det som nu kallas neoliberalism, en doktrin som på ett dramatiskt sätt har ökat de ekonomiska klyftorna och orsakat ekonomiska kriser som har skadat vanligt folk långt mer än de välbärgade eliterna i många länder runt om i världen. Det är denna ojämlikhet som finns i kärnan av de progressivas argument mot liberalismen och det kapitalistiska system med vilket liberalismen förknippas. Liberalismens institutionella regler skyddar allas rättigheter – inklusive de befintliga eliternas rättigheter, de eliter som inte vill ge upp sina pengar eller sin makt och som därför står i vägen i kampen för social rättvisa för exkluderade grupper. Liberalismen utgjorde den ideologiska grundvalen för marknadsekonomin och är därför, enligt vad många menar, medskyldig till de ojämlikheter som kapitalismen för med sig. Många otåliga generation z-aktivister i USA och Europa betraktar liberalismen som en

daterad ideologi från babyboomgenerationen – ett »system« som inte kan korrigera sig självt.

Under samma tidsperiod expanderade förståelsen av den personliga autonomin obevekligt, och den kom att betraktas som det värde som trumfar alla andra idéer som har framförts av traditionella religioner och kulturer om vad det goda livet innebär. Konservativa såg detta som ett hot mot deras högst värderade trosföreställningar och kände att de aktivt utsattes för diskriminering av det etablerade samhället. De kände att eliterna använde en mängd odemokratiska medel – i synnerhet kontroll över de etablerade medierna, universiteten, domstolarna och den verkställande makten – för att främja sina intressen. Det faktum att de konservativa vann flera val i USA och Europa verkade inte kunna sakta ner den flodvåg av kulturella förändringar som vällde in.

Detta missnöje med hur liberalismen har utvecklats de senaste decennierna har lett till krav har framförts, från såväl vänstern som högern, på att doktrinen ska ersättas av något annat system, från roten och ända ut i grenarna. På högersidan har det funnits försök att manipulera USA:s valsysteem i syfte att se till att de konservativa sitter kvar vid makten, oavsett det demokratiska valresultatet; andra har flirtat med bruk av våld och ett auktoritärt styrelseskick som en lösning på de hot de ser. På vänstersidan finns det krav på massiv omfördelning av välstånd och makt, ett erkännande av grupper snarare än individer utifrån bestämda egenskaper som ras och kön samt lagar som kan reducera ojämlikheter mellan grupperna. Eftersom det är osannolikt att en bred social konsensus kan komma att förverkliga dessa krav använder de progressiva gärna andra medel som står till buds för att uppnå sina mål: domstolar, verkställande organ och social och kulturell makt (som de progressiva besitter i betydande utsträckning).

Dessa hot mot liberalismen är inte symmetriska. Hotet från höger är mer omedelbart och politiskt; hotet från vänster är huvudsakligen kulturellt och verkar därför långsammare. Båda drivs av ett missnöje med liberalismen som inte har med doktrinens essens att göra, utan snarare med de sätt på vilka vissa sunda liberala idéer har tolkats och drivits till sin spets. Svaret på detta missnöje är inte att överge liberalismen som sådan, utan att moderera den.

Denna bok är upplagd på följande sätt. I kapitel 1 definierar jag liberalismen och presenterar tre primära historiska argument för den. I kapitel 2 och 3 tittar jag på hur den ekonomiska liberalismen utvecklades till den mer extrema »neoliberal« formen, en form som gav upphov till ett starkt motstånd mot och missnöje med kapitalismen som sådan. I kapitel 4 och 5 undersöker jag hur det gick till när den grundläggande liberala principen om personlig autonomi blev absolut och förvandlades till en kritik av den individualism och universalism på vilken liberalismen själv vilade. I kapitel 6 behandlar jag den kritik av naturvetenskapen som först initierades av den progressiva vänstern men snart spred sig till den populistiska högern. I kapitel 7 beskriver jag hur modern teknologi har utmanat den liberala principen om yttrandefrihet. I kapitel 8 ställer jag frågan om högern eller vänstern har några hållbara alternativ till liberalismen; i kapitel 9 tittar jag på hur behovet av nationella identiteter utmanar liberalismen; och i kapitel 10 presenterar jag de breda principer som krävs för att på nytt skapa förtroende för den klassiska liberalismen.

Denna bok är inte avsedd att vara en idéhistorisk översikt över liberalismen. Det finns dussintals viktiga författare som har bidragit till den liberala traditionen, och det har funnits lika många kritiker av liberalismen genom åren.³ Det finns hundratals, om inte tusentals böcker som redogör för bidragen

från båda sidor. Jag vill i stället fokusera på vad jag betraktar som de grundläggande kärnidéer på vilka den samtida liberalismen vilar, liksom några av de allvarliga svagheter som den liberala teorin dras med.

Jag skriver denna bok i en tid då liberalismen har ställts inför många kritiska invändningar och utmaningar, i en tid då liberalismen i många ögon framstår som en gammal och sliten ideologi som inte kan hantera de rådande utmaningarna. Detta är knappast första gången liberalismen kritiserats. När liberalismen hade blivit en levande ideologi efter franska revolutionen dröjde det inte länge förrän den attackerades av romantiska kritiker, som menade att doktrinen byggde på en kalkylerande och kall världsbild. Liberalismen attackerades vidare av både nationalister, som vid tiden för första världskriget hade blivit väldigt inflytelserika, och kommunister, som motsatte sig nationalisterna. Utanför Europas gränser hade liberala doktriner börjat få fäste i en del samhällen, såsom i Indien, men doktrinerna ifrågasattes snart av nationalister, marxister och religiösa rörelser.

Icke desto mindre överlevde liberalismen och blev den dominerande organiserande principen för stora delar av världspolitiken mot slutet av 1900-talet. Liberalismens motståndskraft speglar det faktum att det finns praktiska, moraliska och ekonomiska argument för den som tilltalar många människor, särskilt dem som har tröttnat på det våld som alternativa politiska system har frambringat. Liberalismen är inte, som Vladimir Putin hävdade, en »överflödig« doktrin, utan en doktrin som fortsätter att vara nödvändig i vår nuvarande pluralistiska och sammanlänkade värld. Det är mot denna bakgrund det är nödvändigt att på samma gång upprepa argumenten för en liberal politik och beskriva varför många människor i dag finner en sådan politik bristfällig.

Sedan 2016 i synnerhet har det kommit mängder med böcker, artiklar och manifest som analyserar liberalismens tillkortakommanden och som formulerar förslag på hur liberalismen behöver anpassas till de rådande omständigheterna.⁴ Jag har ägnat en stor del av mitt liv åt att forska, undervisa och skriva om politiska åtgärdsprogram, och jag har gott om idéer om specifika initiativ som skulle kunna genomföras för att höja levnadsstandarden i våra samtida liberala demokratier. I stället för att presentera en lista över sådana initiativ kommer jag i denna bok att fokusera mer på de grundläggande principer på vilka liberala styrelseskick vilar samt några av bristerna med dessa principer; utifrån det kommer jag sedan att föreslå några sätt på vilka bristerna kan bemötas.⁵ Jag ämnar visa att liberalismen, även om den är bristfällig, är och förblir överlägsen illiberala alternativ. Jag överlåter åt andra att använda de grundläggande principerna för att utforma mer konkreta lagförslag och riktlinjer.